

## ИСТОРИЈСКА ВРЕДНОСТ ЗАПИСА У МАНАСТИРУ СВЕТА ТРОЈИЦА КОД ПЉЕВАЉА<sup>0</sup>

У савременом српском језику реч *зайис* има готово тридесетак различитих значења: почев од прибележеног податка или мисли, забелешке или текста записаног или урезаног као објашњење, преко посвете или натписа, писмене потврде, документа, писменог завештања, легата, прилога или потписа, до граничног знака, међе, бележења, записивања, пописа или благајничког записа.<sup>1</sup> Реч *зайис* појављује се и у старом српском језику, али, наравно, не са свим наведеним значењима. Тако, на пример, у свом речнику Ђуро Даничић наводи само шире значење — „litterae“, а примери су из световних споменика писаних углавном народним језиком са сличним значењима — уговор, писмо, повеља.<sup>2</sup>

Међутим, у овом случају реч *зайис* подразумева чешће краће, него дуже целовите белешке, на белинама рукописа, на маргини, на крају рукописне књиге, на њезиним неисписаним листовима, или на унутрашњој страни увеза.<sup>3</sup> Премда се срећу још у Мирослављевом јеванђељу, најстаријем рукопису српске редакције из друге половине XII века, ваља нагласити да се релативно мали део записа односи на средњи век, али се временом њихов број осетно повећава.<sup>4</sup> После замирања српске хагиографске литературе, записи су постали особен израз не толико уметничког надахнућа, колико жеље и потребе да се нешто саопшти и сачува од заборава. Овакве језгровите белешке су добиле на замаху и постале веома раширен начин саопштавања нарочито после пада наших средњовековних држава под власт Османлија у XV столећу. Сматра се да је од око двадесетак хиљада записа, насталих у пе-

---

0 Саопштење на Међународном научном скупу „Цркве и манастири западног дела Старе Рашке — Пљеваљски крај“, који је одржан у манастиру Св. Тројице код Пљеваља и манастиру Милешеви од 26. до 30. августа 2005. године.

1 *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, књ. VI (закључница — земљен), Београд 1969, 254–255.

2 *Рјечник из књижевних старина српских*, I, Београд 1863 (репринт: 1975), 362.

3 *Лексикон српског средњег века*, приредили С. Ћирковић — Р. Михаљчић, Београд 1999, 217–219 (Р. Михаљчић) (у даљем тексту: *Лексикон српског средњег века*).

4 Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1990, 78–91.

риоду од XII до XIX века, највећи део забележен управо под влашћу Турака. Отуда се са пуно разлога може устврдити да су стари српски записи пре-васходно литература турског доба.<sup>5</sup>

Када је реч о овој врсти старе српске књижевности, неопходно је истаћи да су записе уносили сами не само преписивачи него и читаоци. То су каткада подаци о смрти владара или високих црквених достојанственика, понекад су то напомене редакторског карактера, које је прибележио преписивач, а у појединим случајевима могу бити изливи расположења које је записао преписивач или читаоц. Записи су веома драгоцени за науку јер нам казују о месту и времену када је књига писана, коме је припадала, од кога и пошто је купљена, те ко ју је читао. Они, дакле, служе као значајан историјски извор и драгоцен подлога за читав низ језичких студија.<sup>6</sup> Уколико се говори о изворној вредности записа као својеврсних аутобиографских извора, применљиви су критеријуми који иначе важе за наративне источнике. Међутим, никако не би требало губити из вида чињеницу да су многи записи подложни монашкој фразеологији, будући да су њихови састављачи најчешће црквена лица. С тим у вези треба напоменути да је велики број записа уобличен према утврђеним обрасцима. Управо због тих утврђених образаца и монашке фразеологије записи су оптерећени општим местима и речничким формулама које се понављају.<sup>7</sup> Добро је познато да су подробније личне исповести и аутобиографски искази неспојиви са монашком скромношћу. Монаси-писци су се затварали у љуштуру готово потпуне анонимности, која подразумева да је састављач записа само инструмент божје воље, и као такав потпуно занемарљив, а да су му индивидуалност и самосвојност угушени.<sup>8</sup> Упркос томе, управо записи могу послужити као нека врста „пулсирања јавног мњења“ у јединственој православној заједници уклопљеној у огромни механизам Османског царства јер састављачи записа не ретко дају себи одушка и бележе оно што их тишти, а то су у највећем броју случајева јадиковке и нетрпељивост према Турцима који су их покорили. За нашу тему није без значаја и једна научна чињеница на којој не без разлога истрајавају историчари културе. Они, наиме, наглашавају да се у наведеном периоду, у раздобљу османске власти над балканским земљама, може говорити о једној општебалканској православној заједници која је по својим идејама била и српска, и бугарска, па чак и грчка — без обзира на разлике у језику. Ова заједница је за неколико столећа, од XV до краја XVIII века, из-

5 *Лексикон српског средњег века*, 217 (Р. Михалчић).

6 *Rečnik književnih termina*, Beograd 1985, 884–885 (М. Мulić).

7 Р. Михалчић, *Изворна вредност записа и написа*, Право и лажно народно песништво (Научни скуп, Деспотовац, 26–27. 8. 1995), Деспотовац 1996, 33–47.

8 В. О. Ключевский, *Древнерусския жития святых как исторический источник*, Москва 1871. (репринт: Farnborough 1969), 431–435.

брисала националне границе.<sup>9</sup> Тек у XIX веку, у једном новом времену, времену националног буђења, долази до лаганог распада ове заједнице где се сваки од поменутих православних народа — било да је реч о Србима, Грцима или Бугарима — борио за национално ослобођење и образовање своје националне државе.

Потребно је нагласити и чињеницу да је у тегобним временима турске превласти и губитка државности, православна црква, која је и сама претрпела тешке ударце у материјалној сфери, постала стожер око кога се, у помањкању некадашње државе и њених институција, окупио српски етнички корпус. На тај начин су се некако одржавали национална свест и тековине једне цивилизације која је пресечена на заласку средњег века. Упркос неповољним условима, који су били последица османског запоседања наших земаља, српска црква је наставила да обавља своју мисију. Та мисија се није могла ваљано обавити без светих књига које су наслеђене, а чији се фонд морао стално попуњавати. У једном периоду изгледало је да је тај задатак олакшан применом штампе: ту се пре свега мисли на кратко, али стога не мање значајно деловање штампарије Црнојевића (1493–1496), а затим и на деловање војводе и трговца Божидара Вуковића у Венецији у периоду од 1519. до 1538. године. Није на одмет поменути да је неколико штампарија основано и у манастирима.<sup>10</sup>

У столећима туркократије управо су монашка братства задржала улогу својеврсних светионика који су обасјавали поробљене српске земље. Од особитог значаја је чињеница да рукописи настали у то доба сведоче о очувању нивоа писмености, а повећао се и број места у којима су се књиге преписивале. Мада се и даље највише радило на књигама за богослужбену употребу — псалтири, триоди, минеји — настао је и велики број зборника мешовите садржине који преносе различите саставе, па и старије књижевне списе. Није на одмет додати да је понеко од веома важних средњовековних дела сачувано управо захваљујући преписима из тог периода.<sup>11</sup>

Један од манастира у којем је цветала преписивачка делатност и који је живео пуним животом био је манастир Света Тројица код Пљеваља. О томе на најбољи начин сведочи његова врло богата збирка ћирилских рукописа која је, како је својевремено написао Владимир Мошин, „давно позната, а по неколико споменика и чувена у словенској филологији, историји и историји уметности.“<sup>12</sup> Оно што је у овом случају стављено под истраживачку лупу су записи који су прибележени на поменутих књигама, а остао је

9 Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 224.

10 С. Ћирковић, *Срби међу европским народима*, Београд 2004, 137–144.

11 Исто, 143.

12 В. Мошин, *Ћирилски рукописи манастира св. Тројице код Пљеваља*, Историјски записи 14 (Цетиње 1958) 235.

веома велики број бележака који пуно говоре о самом манастиру и о његовом деловању од друге четвртине XVI века до друге половине XIX столећа. Наравно, ово раздобље од преко три века није подједнако и равномерно претрежано записима већ су они груписани око појединих догађаја и појединих периода важних за манастирску повесницу. Како било, сачуван је велики број записа на књигама које се налазе у манастиру, као и такође не мали број оних које се данас налазе на другим местима, по разним библиотекама.

Што се тиче записа у манастиру Света Тројица пљеваљска потребно је подсетити да су они привукли пажњу истраживача још у XIX веку. Непуно десетлеће после доласка у манастир чувеног Александра Гилфердинга, 1857. године, у манастиру се 1866. обрео митрополит Сава Косановић који је, између осталог, сакупио и објавио дванаест записа,<sup>13</sup> са одређеним грешкама, како је касније истакао проф. Милан Вукићевић. Он, Милан Вукићевић, у манастиру Света Тројица, у лето 1900. године, боравио је око недељу дана, да би већ следеће 1901. публиковао велики број записа.<sup>14</sup> Некако у исто време, на додиру два века, XIX и XX, тројичке записе почео је марљиво и прецизно да исписује Атанасије Пејатовић, ондашњи директор гимназије у Пљевљима. Била је реч о великом подухвату који је подразумевао издавање читавог корпуса *Старих српских записа и напписа*, а којим је руководио Љубомир Стојановић. Атанасије Пејатовић, који је свој посао обавио скрупулозно и коректно, убрзо је преминуо. Тако је у предговору друге књиге записа и натписа, састављене у мају 1903. године, Љ. Стојановић речима пуним пијетета нагласио да му је „на завршетку штампања ове књиге стигла тужна вест да је најревноснији помагач и сарадник овога посла Атанасије Пејатовић испустио своју млађану душу“ и додао је: „нека му је вечан спомен и рајско насеље његовој души.“<sup>15</sup>

После Првог светског рата у пљеваљској св. Тројици, између осталих, боравио је и истраживао историчар Владимир Ћоровић који је објавио поједине записе и друге податке из тамошњих рукописа.<sup>16</sup> Као што је познато, Ћоровић је погинуо у авионској несрећи, у априлу 1941. године, приликом напада Немачке на Југославију. Међутим, више од пет деценија касније проф. Раде Михалчић постхумно је објавио књигу чији је рукопис примљен на Одељењу историјских наука 31. марта 1941, а коју је Ћоровић завршио седамнаест дана пре своје погибије. Због рата рукопис није објављен, а онда

13 С. Косановић, *Српске старине у Босни. Неколике биљешке (Рукописне србуље у М. Тројици)*, Гласник Српског ученог друштва 29 (1871) 165–179.

14 М. Вукићевић, *Из старих Србуља*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини 13 (1901) 289–348.

15 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и напписи*, књига II, Београд 1903 (репринт: 1983), VIII (у даљем тексту: *Записи*).

16 В. Ћоровић, *Херцеговачки манастири*, Старица 10–12 (1935/1936) 35–36.

га је — после више од пола века — др Ненад Љубинковић, унук Владимира Ћоровића, уступио проф. Михаљчићу и овај га је објавио.<sup>17</sup>

Записе манастира Свете Тројице користио је проф. Сретен Петковић у својој референтној и сада већ класичној књизи о овоме манастиру која је објављена давне 1974. године.<sup>18</sup> И, напослетку, записима на рукописима манастира Свете Тројице, али само онима који потичу из XV и XVI века, бавио се Божидар Шекуларац.<sup>19</sup> Неопходно је упозорити и на чињеницу да су се у ризници пљеваљске Свете Тројице чувале и многе књиге које потичу из других манастира. Неке од њих су овде преношене из околних манастира као што су Свети Арханђели на Тари, Дубочица, Довоља, Добриловина, Милешева, а неке и из удаљенијих крајева: Раче, Студенице, Крушедола, Враћевшнице.

Историјску садржину и у вези са тим историјску вредност записа који су сачувани у манастиру Свете Тројице можемо разврстати у најмање три основне скупине. Прву чине вести које се односе на живот самог монашког братства, другу, општију, чине подаци који узгред и углавном језгровито говоре о неким значајним историјским догађајима — било да је реч о збивањима од светскоисторијског значаја или о збивањима која се тичу ширег подручје манастира — у овом случају преломљеним кроз визуру оновремених монаха, састављача записа, и, напослетку, трећу скупину чине не тако многобројне вести које говоре о приватности записивача, о неким подробностима из њиховог живота.

Велики део података који се тичу живота манастира односи се на књиге које су се у њему налазиле, било да су ту писане, приложене, повезане или, чак, продате. Тако, на пример, у једном запису се каже да је свето и божаствено четворојеванђеље завршено 10. октобра 7046 (= 1537) године,<sup>20</sup> док је само непун месец дана касније, 7. новембра исте 7046 (= 1537) многогрешни и смерни јеромонах Сава написао минеј,<sup>21</sup> потом, неколико година касније, 7053 (= 1545) помињу се још неке завршене књиге.<sup>22</sup> То је прилично одређен податак који казује да је преписивачка активност у манастиру Свете Тројице била веома жива. Једну од тих књига је писао већ поменути, али сада већ блажени јеромонах Сава, који се у међувремену упокојио и који је речену књигу писао четири месеца и пет дана.<sup>23</sup> Како га је, очигледно, смрт

17 *Сџари српски записи и најџиси*, прикупио и поправио В. Ћоровић, припремио за штампу, поговор и допуне написао Р. Михаљчић, Београд 1997.

18 С. Петковић, *Манастир Света Тројица код Пљеваља*, Београд 1974 (у даљем тексту: Петковић, *Света Тројица*).

19 Б. Шекуларац, *Трагови прошлости Црне Горе: средњовековни најџиси и записи у Црној Гори, крај VIII — џочетџак XVI вијека*, Цетиње 1994, 313–317.

20 *Записи*, I, 158, бр. 489.

21 Исто, 158–159, бр. 492.

22 Исто, 169, бр. 525.

омела да заврши започети посао, преписивања књиге се латио дијак Јован и „дописа је два месеца без пет дана“,<sup>24</sup> што је значило да је укупно преписивање књиге потрајало тачно шест месеци. Ово је, наравно, занимљив и драгоцен податак о томе колико је уопште трајало преписивање једне књиге.

У вези с тим, интересантне вести о писању једне књиге даје нам запис из 1633. године, дакле безмало столеће касније, у коме се вели да се „поче писати ова света и божаствена књига, звани менеј, 27. априла, а заврши се 3. јула, при храму Свете Тројице, близу места Пљеваља“,<sup>25</sup> што значи да је овога пута преписивање књиге трајало знатно мање, свега два месеца и шест дана. У објашњењу ове разлике треба водити рачуна о томе да књиге вероватно нису биле истог обима, с једне стране, и да нису сви преписивачи били подједнако умешни и нису писали истом брзином, с друге стране. Међутим, истовремено, не треба губити из вида да је за једно столеће — колико је протекло између састављања ове две књиге — и техника преписивања, упркос чињеници да је реч о релативно једноставном поступку у којем нема много простора за техничке иновације, ипак доживела одређени напредак и усавршавање.

У следећем запису се казује о куповини једне књиге. Наиме, остало је забележено да је ову божаствену књигу, јеванђеље, у месту Пљевљима, у Тројици, купио протопоп Стојан од игумана. Цена је била 500 аспри, али је душе ради Стојан оставио 100 аспри, и дао је 400 аспри, док је сведок био владика Никанор, а година од стварања света 7042 (= 1534).<sup>26</sup>

Када се говори о изворној вредности записа манастира Свете Тројице неопходно је подвући добро познату чињеницу да је у састављању записа, уопште, било доста и уобичајених израза, стереотипних фраза, дакле, својеврсних општих места које су једним делом запис сводиле готово на окамењену формулу. Тако, примерице, када се у записима наводи састављач са придевом грешни, многогрешни или смерни — као на пример већ помињани јеромонах Сава из тридесетих година XVI века и његов млађи савременик грешни дијак Јован<sup>27</sup> — то треба схватити као знак добро познате монашке скромности и снисходљивости, одређене повучености и смирености. У вези с тим треба подсетити на чињеницу да је својевремено Владимир Ћоровић сматрао како је ту не ретко посредује заправо лажна скромност.<sup>28</sup> Допуштено је претпоставити да ту каткад има и извесног интелектуалног

23 Исто.

24 Исто.

25 Исто, 325–326, бр. 1249.

26 Исто, 158 бр. 490. Уп. *Стари српски записи и најписи*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 19, приредио М. Павић, Београд 1986, 150.

27 *Записи*, I, 158, бр. 492; 169, бр. 525.

28 В. Ћоровић, *Ушћецај и одношај између старих грчких и српских записа и најписа*, Глас Српске краљевске академије 84 (1910) 18.

пренемагања. При том, наравно, ни за тренутак не треба губити из вида већ поменути и добропознату монашку смерност која јесте била један од узора којем су калуђери стремили.

Као још једно од општих места су атрибути које састављачи наводе уз књиге, а то су најчешће, као што смо видели, *свети* и *божастивене*.<sup>29</sup> У једном прилично дугачком запису из 1649. године се уз обиље хришћанске реторике помињу тешка времена и — ово посебно подвлачимо — корисност књига.<sup>30</sup> Свесни њеног значаја, монаси су временом изградили својеврстан „култ“ књиге и записи о којима говоримо казују како су се и у најтежим тренуцима, а због честих ратова и економских невоља тих тренутака је било много, здушно трудили да набаве, препишу, сачувају или повежу неку књигу.

Када се говори о окоштаним изразима, осим поменутих уобичајених епитета за књиге (свете и божастивене), постоји још један окоштани израз, а тиче се прилично честе формулације у којој састављач моли будуће читаоце и будуће преписиваче да га не проклињу због грешака, већ благослове и исправљају омашке које су се поткрале. Ова формула, показали су модерни истраживачи, има своје упориште у појединим наравоученијима Светог писма: „*Ко тебе благосиља биће благословен; а ко тебе куне, биће проклет*“ (Четврта књига Мојсијева, 24, 9) и „*Ходице, благословени Оца мога, наследнице царство које вам је припремљено од њошанка свети*“ (Јеванђеље по Матеју 25, 34). Тако, поменути јеромонах Сава бележи: „молим свете оце и браћу возљубљену и на коленима клечим да ако нађете оно што је од слова погрешно, ради љубави Христове исправите, а нас грешне не кунете.“<sup>31</sup> И следећи запис казује о завршетку једне књиге — поново је реч о истој 7053. (= 1545) години — у храму Свете Тројице код Пљеваља трудом и усрђем с братијом блаженог јеромонаха игумана Висариона у љута и тужна времена, у дане султана Сулејмана. И, поново, писар моли будуће читаоце да му опросте ако је негде погрешно јер је писао у великој невољи и жалости. И овога пута је у потпису исти дијак Јован.<sup>32</sup>

У општа места спада и формулација на крају записа којом се проклиње онај који би књигу на недопустив начин отуђио из манастира. Тако у једном запису из 1649. године на књизи коју јеромонах Филотеј Отиловић откупио и приложио фонду манастирске библиотеке, стоји поменути додатак: „да је проклет онај који је отними од овог светог храма.“<sup>33</sup> Под годином 1742. помиње се и једна књига у манастиру Света Тројица, звана „наустица“, за коју се у једном запису прети да онај ко је „отнимат“ од ове монашке

29 *Записи*, I, 158, бр. 489; 325, бр. 1249.

30 Исто, 361–362, бр. 1436.

31 Исто, 158, бр. 492.

32 Исто, 169 бр. 526.

33 Исто, 363, бр. 1439.

обитељи, да буде проклет и да се подвргне анатеми у овом веку и у свим будућим вековима, уз обавезно „амин“ на крају.<sup>34</sup> Или, на другом месту, под годином 1806, слично упозорење које се односи на свето и божаствено јеванђеље: „Ко би га удаљио од свете обитељи да је проклет, анатема.“<sup>35</sup> Подсетимо се да је *наустица* књига неустаљеног састава која се обично састоји од часослова, тропарника и најважнијих акатиста.<sup>36</sup>

У записима се не ретко наводе и подаци о властитим књигама монашког братства Свете Тројице код Пљеваља. Тако, на пример, у запису из 7224 (= 1716) помиње се света и божаствена књига, „глаголеми законик“, која припада манастиру Тројице, а записао је Ђакон Глигорије.<sup>37</sup> Затим се наводе и божаствени отачник, који је забележен под 1739. годином,<sup>38</sup> као и октоих писан руком Арсенија Тројичанина, родом из Сарајева, који је у том граду живео при митрополиту дабробосанском кир Гаврилу Михаиловићу, а година је била 1743.<sup>39</sup>

Осим писања књига у манастиру Света Тројица, записи наводе и људе који су монашком братству поклањали књиге. Зна се, наиме, да су побожни и релативно имућни људи у исказивању своје привржености цркви не ретко и прилагали, односно поклањали књиге манастирима. Тако у запису из 1651. године пише да је ову књигу, а реч је о беседи апостола, приложио протопоп Вукоје, од места Сарајева, храму свете и „живоначелније“ Тројице, близу Пљеваља у Херцеговини, а „писасмо два општа листа њему и попадији Ковијани, бог да га прости. И принесе је (књигу) Филип Ђурчија.“<sup>40</sup>

Године 1737. Филотеј Вујовић Владиславић је поклатио једну књигу манастиру, а на спомен своје мајке Марије.<sup>41</sup> Одмах треба додати да је реч о рођаку чувеног Херцеговца Саве Владиславића који је у Русији направио блиставу каријеру, посебно као дипломата — носио је титулу грофа Рагузинског — и штедро је обдаривао манастире свог завичаја, па и Тројицу пљеваљску.<sup>42</sup> Са пуно разлога се сматра да су неке скупочене црквене сасуди доспеле у манастирску ризницу као поклон или уз посредовање Саве Владиславића, а тиме су успостављене везе манастира са Русијом које су биле нарочито живе у XVIII и XIX веку.<sup>43</sup> Синодални протопоп Георгије — звани „Србин“! — иначе

34 Исто, II, 136, бр. 2842.

35 Исто, 368–369, бр. 4031.

36 *Лексикон српског средњег века*, 438 (Т. Суботин-Голубовић).

37 *Записи*, II, 40, бр. 2304.

38 Исто, 123, бр. 2772.

39 Исто, 139, бр. 2858. Запис готово истоветног садржаја среће се и касније (*Записи*, II, 173, бр. 3029), па се претпоставља да је у питању или исти рукопис или два дела октоиха. В. *Записи*, V, 84, бр. 7820; Исто, II, Поговор, 27 (С. Ђирковић).

40 *Записи*, I, 369, бр. 1473.

41 Исто, II, 110, бр. 2705.

42 Петковић, *Свети Тројица*, 112.

43 Исто.



избеглица из Русије, поклонио је 1797. године књигу манастиру уз љубазну молбу да га монаси у молитвама „с фамилијом“ не заборављају.<sup>44</sup>

Поједине књиге су у Свету Тројицу долазиле и на мало замршенији начин, а њихове судбине су на особен начин казивале како о привржености манастиру њихових дародаваца, тако и о племенитом старању за књигу која је у оно време у српској средини била права реткост. Тако, на пример, из једног записа сазнајемо о чудноватом путовању књиге „Златослов“. Њу су најпре Турци насилно однели из манастира, а откупио ју је Новак Бесаровић и поклонио монашком братству Свете Тројице, а на подстицај расодера Захарија. Година је била 7203 (= 1695).<sup>45</sup> Подсетимо се да је реч о годинама дуготрајног Бечког рата (1683–1699), који се водио шеснаест година и за хришћане био посебно тежак. Било је то време сучељавања Османског царства и алијансе хришћанских сила, предвођене Аустријом, у којем се ратна срећа колебала и прелазила с једне на другу страну, када су Срби, налазећи се између чекића и наковња, много пострадали.<sup>46</sup>

Сачувани записи казују и о томе да су у манастир Света Тројица доношене књиге и из других монашких братстава. Тако се за већ поменути књигу „наустица“ наводи да је „принешена од славног манастира свете Милешево у манастир лавру Тројице.“<sup>47</sup> Овај податак сведочи да су везе између манастира, својеврсних духовних средишта српског народа, у столећима туркократије биле веома живе.

Историја манастира Свете Тројице познаје и многа тегобна времена када су монаси били приморани да из економских разлога, због инсолвентности, прибегавају непопуларним мерама — залагању својих скупоцених књига. Тако је гласовито Димитријево јеванђеље, један од поноса манастира, због манастирског дуга било заложено за сто педесет гроша у Сарајеву. Међутим, 20. јула 1707. године откупиле су га сарајевске калфе ћурчијског „руфета“ — реч је о крзнарском еснафу — и враћају га у Свету Тројицу, за свој вечни помен.<sup>48</sup> Овај запис, уз поменути из 1651. године који говори о протопопу Вукоју из Сарајева, дародавцу монашког братства,<sup>49</sup> важан је за историју манастира јер сведочи о добрим везама између манастира и сарајевских приложника.<sup>50</sup>

Колика је брига о књигама постојала у манастиру Свете Тројице код Пљеваља речито казују и три записа у којима се говори о повезивању књига

44 *Записи*, II, 310–311, бр. 3731.

45 *Исто*, I, 465–466, бр. 1999. Уп. Петковић, *Света Тројица*, 110–111.

46 *Историја српског народа*, III-1 (Срби под туђинском влашћу, 1537–1699), Београд 1993, 491–572 (Р. Л. Веселиновић).

47 *Записи*, II, 136, бр. 2843.

48 *Исто*, 17, бр. 2171.

49 *Исто*, I, 369, бр. 1473.

50 Петковић, *Света Тројица*, 112 н. 450.

из манастирске библиотеке. Тако у једном од њих стоји да ова света и божаствена књига, звана *минеј* за новембар, манастира Тројице, „понови“ се у том манастиру. Томе је био ктитор ђакон Константин за свој вечни помен и помен својих родитеља, „Бог да прости“, при игуману Арсенију, године 7237, а од „рождества Христово“ 1729. године. О свему су се трудили поп Симеон јеромонах Тројичанин и ђакон Димитрије.<sup>51</sup> Додајмо да је *минеј* (месечник) богослужбена књига православне цркве која садржи службе непокретног (календарског) годишњег циклуса.<sup>52</sup>

Поменути јеромонах Симеон је исте 1729. године повезао још једну књигу: *минеј* за септембар, манастира Свете Тројице. Остало је забележено: „Обнови је и повеза ја грешни Симеон. Повеза је за свој вечни помен.“<sup>53</sup> Следећа вест о повезивању књиге је из знатно каснијег времена и, посебно је занимљиво, може бити драгоцен податак о начину на који су то чинили манастирски књиговесци. У њему можемо да прочитамо да се ова књига понови и „преплетете древним шавом српским, као што је и пре била сачињена, решеношћу и на трошак кир Герасима јеромонаха, игумана обитељи светотројичке, и на његову заповед сачиних и преплетех двадесет четири књиге, двадесет на средње коло псалтира и четири псалтира са тумачењима, и две литургије на велико положение и једно српско јеванђеље, 1824. године.“<sup>54</sup> Псалтир је старозаветна књига која садржи сто педесет псалама.<sup>55</sup>

У једном запису, који се датује у крај XVI и почетак XVII столећа, помиње се јеванђеље које је писао смирени дијак Димитрије — ово четворојеванђеље је из шездесетих година XVI столећа — а повезао га је Евстратије.<sup>56</sup> Евстратијево име, наведено у поменутом запису, било је скривено тајним писмом, али су га истраживачи одгонетнули.<sup>57</sup> Иначе, овај рукопис се због скупocenости свога окова, лепоте исписаног текста, виртуозности израде застава и иницијала убраја међу најзначајније књиге настале у столећима турске превласти.<sup>58</sup>

Важан део историје манастира везан је и за деловање игумана Стефана у другој половини XVI столећа, духовника који је настојао да прибави и прибор неопходан за богослужење. Тако се у једном запису помиње и кивот који је створен прегнућем Стефана с братијом 16. марта 7084 (= 1576) године.<sup>59</sup> Касније је овај кивот био заложен, али га је откупио хаџи Марко Нико-

51 *Записи*, II, 80, бр. 2534. Уп. Петковић, *Свети Тројица*, 114.

52 *Лексикон српског средњег века*, 407–408 (Т. Суботин-Голубовић).

53 *Записи*, II, 80, бр. 2537. Уп. Петковић, *Свети Тројица*, 114.

54 *Записи*, II, 371, бр. 4040.

55 *Лексикон српског средњег века*, 602 (Т. Суботин-Голубовић).

56 *Записи*, II, 445, бр. 4445.

57 *Исто*, VI, 1, бр. 9325. Уп. Д. Костић, *Тајно писање у јужнословенским ћириловским сти-ментама*, Глас Српске краљевске академије 92 (1913) 36.

58 Петковић, *Свети Тројица*, 96–97.

59 *Записи*, III, 161, бр. 5622.

лић и приложио братству Свете Тројице, о чему такође сазнајемо из једног манастирског записа.<sup>60</sup> Запис није датован, али будући да се угледни ћурчија и црквени приложник Марко Николић тек спремао да иде у Јерусалим 1702, а преминуо је 1712. године, овај догађај се датује између наведених година.<sup>61</sup> С друге стране, ова епизода говори и о тешким временима за монашко братство, временима када су монаси Свете Тројице били приморани да прибегну тако непопуларној мери као што је залагање манастирских драгоцености.

У једном од записа у манастиру Света Тројица говори се о деловању зографа Андреје Раичевића, за кога се каже да је из села Толца, и да је сестрић тадашњег тројичког игумана Мојсија. Овај сликар је украсио књигу и посао је завршио 20. јуна 7157. (= 1649) године.<sup>62</sup> Реч је о истакнутом оновременом уметнику који је, између осталог, украсио и тројичке рукописе Шестоднева Јована Егзарха и Хришћанску топографију Козме Индикоплова.<sup>63</sup>

Постоје и записи у којима се говори о неким књигама које су настале у манастиру Свете Тројице код Пљеваља, али су се касније обреле на другом месту. Тако се, на пример, један псалтир са синаксаром и неким молитвама, написан 1643. године у манастиру Свете Тројице, а из пера Гаврила Тројичанина, обрео у једној од библиотека у Новом Саду.<sup>64</sup> С друге стране, у једном рукопису — богородичнику, односно богослужбеној књизи која садржи само каноне Богородици<sup>65</sup> — у горњој Карловачкој цркви, пише да је књига писана 1650. године при храму свете и јединосушне тројице у месту Врхобрезница, близу места Пљеваља у Херцеговини, а потписује се Гаврило.<sup>66</sup> Будући да само седам година раздваја две поменуте књиге, очигледно је да је реч о истом духовнику: Гаврило је био из Стефан-Поља и као монах у манастиру Свете Тројице бавио се преписивањем књига.<sup>67</sup>

Када се говори о локалној историји манастира има и занимљивих подробности који говоре о односима монаха и световних турских власти. Тако у једном запису можемо да прочитамо: „Знати се када са срећом звоно дигосмо 13. јуна 1861. на радост свом православном; а на већу жалост украдоше га Турци 29. истог месеца“ — дакле после само шеснаест дана — „ноћу, да им Бог суди. Да Бог да да га биесан на врату донио на исто место.“<sup>68</sup>

60 Исто, 161 бр. 5623.

61 Петковић, *Свети Тројица*, 112.

62 *Зайиси*, I, 363, бр. 1438. Уп. Петковић, *Свети Тројица*, 90.

63 Петковић, *Свети Тројица*, 90. О Андреји Раичевићу в. Д. Милосављевић, *Зограф Андреја Раичевић. Епоха и дело*, Београд—Ужице—Прибој 2005, 11 сл.

64 *Зайиси*, III, 171, бр. 5666.

65 *Лексикон српског средњег века*, 50–51 (И. Шпадијер).

66 *Зайиси*, I, 365, бр. 1448.

67 Петковић, *Свети Тројица*, 81 сл.

68 *Зайиси*, II, 398, бр. 4159.

Добро је познато да су Турци имали страх од звона јер према веровањима верујућих у Алаха звоњавом црквених звона одашили су се титраји који нарушавају мир и спокојан починак душа преминулих муслимана. Уопште, звона привлаче зле духове од којих муслимани страхују.<sup>69</sup> Због тога су турске власти забрањивале звоњаву у градовима под својом влашћу, па и овај инцидент треба посматрати у тој светлости.

Уопште, као и остали стари српски записи, и записи из манастира Свете Тројице су драгоцен извор за однос, у овом случају монаха састављача, а, шире гледано, оног што бисмо данас назвали јавним мњењем српског народа, према Османској царевини. Анализирајући вести записа манастира Свете Тројице, али и осталих записа из времена турске превласти, видимо велику нетрпељивост, страх, мржњу, па и немоћни бес састављача који, без обзира на одређена клишеа и општа места, иначе својствена овој врсти текстова, јасно и недвосмислено казују о дубоком незадовољству хришћанског живља због чињенице да су поробљени. Ово истичем стога што се каткад, последњих година чини ми се нарочито, настоји да прикаже помало идеализована слика Османског царства као империје мултиетничке хармоније којом су сви султанови поданици живели у благостању и лагодно. Наравно, било би погрешено безрезервно веровати свим јадиковкама црноризаца који су стварали записе на рукописима и књигама, али се, у крајњој линији, они не могу олако пренебрећи.

У запису из 1537. године каже се да је тада царевао љути и немилостиви цар султан Сулејман, а да су се у та љута и тужна времена Исмаилћани немилостиво устремили на стадо Христово као свирепи лавови и онда писац признаје да је од њих „смутио с умом.“<sup>70</sup> Реч је о султану Сулејману II Величанственом (1520–1566). Веома је занимљиво да се и један оновремени западни извор на исти начин бојао Османлија и њиховог горопадног владара. Наиме, један аутор из латинског света западне Европе наглашава да се турског султана „као лава плашила читава земља и пред њим су дрхтали сви кнежеви и владари света.“<sup>71</sup> Употребљена је чак иста стилска фигура јер су оба писца, српски и латински, Османлије, односно њиховог султана, упоредили са лавовима. Наравно, не треба ни превише истрајавати на употреби истоветне метафоре јер је она толико честа да можемо рећи како има обележја општег места.

---

69 Р. Радић, *Хиландарска звона су утихнула 1491. године. Прилог историји Свете Горе у XV веку*, Међународни скуп Осам векова Хиландара: историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Октобар 1998, САНУ, Научни скупови књ. ХСВ, Одељење историјских наука књ. 27, Београд 2000, 85–92 (са навођењем релевантне литературе).

70 *Записи*, I, 158, бр. 489.

71 *Ž. Delimo, Strah na Zapadu (od XIV do XVIII veka). Opsednuti grad*, II, Novi Sad 1986, 373.

Из исте 1537. године је и запис где читамо да је то било у годинама док је Исмаилћанима царевао цар султан Сулејман — врло је занимљиво и можда тема за посебно истраживање ово удвајање титула „царевао цар султан“ — а онда се вели „и све царство њихово беше“, а затим се додаје како је нама велика невоља од њих била и да су нам пуно тога отели, а на самом крају писар потиштено закључује: „Тешка рука а ум мутан од мисли агаренских (турских).“<sup>72</sup> Ово је одличан пример који одсликава духовну атмосферу једне локалне хришћанске средине у деценијама туркократије, у XVI столећу, када се Османско царство налазило на свом врхунцу и вероватно било најјача сила ондашњег света.

Говорећи о приликама из 1649. године, састављач једног прилично дугог записа у тројичком манастиру упозорава да је тада у Цариграду Агаренима владао Мехмед — реч је о султану Мехмеду IV (1648–1687) — текао је рат између Венеције и Турске, и писац истрајава на томе да су страдали многи хришћани јер су Венецијанци пленили агаренске стране и разарали су тврде агаренске градове. Турци су, с друге стране, оставили велику беду својим поданицима: једне су тукли, друге мучили, трећи су, остављајући домове и села, бежали у туђе земље. „Авај! Жалостан призор да се види! Земља је остала пуста без људи, животиња и плодова. Уистину многи тада живи прослављаху умрле — такву беду је било немогуће трпети, и да нас избави свеблаг господ наш Исус Христ светим својим молитвама.“<sup>73</sup> Чињеница да овај завршетак има обележја општег места и умногоме подсећа на поједине средњовековне српске записе — као што је онај чувени инока Исаије после маричке битке<sup>74</sup> — не умањују његову веродостојност и чињеницу да белешка реално одражава оно што се тада догађало.

У запису из 1771. године опет имамо случај преламања једног догађаја од европског значаја на прилике у Османском царству, са нарочитим освртом на манастир Свету Тројицу. У њему се најпре каже да су тада Турци ратовали са руским императором, а онда следи одјек те борбе на локалне прилике. Писац наглашава да је нама хришћанима била велика мука од Турака, а посебно монасима.<sup>75</sup> У следећем запису се вели да Турци тада „многo штетоваше“ манастиру Свете Тројице.<sup>76</sup>

Тројички записи су драгоцен извор и за оновремене црквене великодостојнике јер се релативно често у њима каже ко је тада био епископ или игуман манастира. Тако, на пример, у запису под 1633. годином, који говори о писању једне књиге, стоји забележено да је она завршена при храму

72 *Записи*, I, 158–159, бр. 492.

73 *Исто*, 361–362, бр. 1436 (Исправке: *Записи*, IV, 156, бр. 6844).

74 Ђ. Трифуновић, *Писац и преводилац инoк Исаија*, Крушевац 1980, 159–161 (старословенски текст), 85–86 (српски превод).

75 *Записи*, II, 238–239, бр. 3367.

76 *Исто*, 239, бр. 3368.

Свете Тројице, близу места Пљеваља, при митрополиту херцеговачком кир Лонгину и при игуману ове обитељи кир Мојсеју.<sup>77</sup> Затим у једном запису из 1729. године пише да је састављен при игуману Арсенију, док је тада српски патријарх био Арсеније, а митрополит херцеговачки кир Аксентије.<sup>78</sup>

У записима се такође могу наћи и подаци о иначе потпуно непознатим личностима, што, наравно, и јесте једна од типичних одлика локалних извора. Тако је под 1739. годином остало забележено: „тада се престави старац Милосав, верни слуга, амин.“<sup>79</sup> По свој прилици, ово је једини помен старца Милосава у сачуваним историјским изворима.

Понекад, истина не тако често, писар у запис унесе неки за његов живот важан детаљ, који иначе ни за локалну историју, па ни за историју самог манастира, није битан. Као да жели да од заборава нешто отргне и, без обзира на безначајност такве вести, усмери је ка будућим читаоцима. Подесан је пример писара који је у запису говорио о постављању и уклањању звона, о чему је већ било речи, а на самом крају, мимо контекста самог записа, забележио: „11. јула 1861. ступих у школу!“<sup>80</sup>

Четири записа из прве четвртине XIX столећа на особен начин говоре о Светој Тројици код Пљеваља, али још више о манастиру Довољи.<sup>81</sup> У првом запису се помиње јеванђеље из манастира Довоље, храма Успења пречисте Богородице на реци Тари где почива светитељ и чудотворац Арсеније, архиепископ српски.<sup>82</sup> Реч је о наследнику Светог Саве и другом по реду српском архиепископу Арсенију (1233–1263), који се упокојио 1266. године и био сахрањен у храму Светих апостола у Пећи. Услед нестабилних политичких прилика његове мошти су се касније налазиле у разним манастирима: у Довољи, Морачи, на Медуну, у Добрићеву, Ждребаонику, Косијереву и од 1920. године стално у Ждребаонику.<sup>83</sup> Очигледно је да су се светитељеве мошти у првим годинама XVIII столећа, када је запис настао, налазиле у манастиру Довољи. У наставку можемо да прочитамо да је јеванђеље купио састављач, „најмањи од инока“ јеромонах Пахомије Довољац, у Светој Тројици, за четрдесет гроша, а потом га приложио манастиру Довољи за свој вечни спомен. Онда следи уобичајена формула „Ко би га удаљио од свете обитељи да је проклет, анатема“ и датум „15. април 1806. године.“<sup>84</sup>

77 Исто, I, 325, бр. 1249.

78 Исто, II, 80, бр. 2534.

79 Исто, 123, бр. 2773.

80 Исто, 398, бр. 4159.

81 За основне податке о овом манастиру в. Ђ. Бошковић, *Архитекџонски споменици на Тари и под Осоговом*, Гласник Скопског научног друштва 12 (1933) 149–153.

82 *Записи*, II, 368–369, бр. 4031.

83 Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветиога до двадесетог века*, Београд—Подгорица—Крагујевац 1996, 22–23.

84 *Записи*, II, 368–369, бр. 4031.

У другом запису, у којем се опет говори о истом јеванђељу, наглашава се како је манастир Довоља био похаран од „безбожних колашинскога скота 1809. године“, што се односи на пустошење турских одреда. У расулу које је изазвао овај догађај многе црквене драгоцености, па и сам кивот са моштима светог, склоњене су на различита места.<sup>85</sup>

У другом запису се каже да је пете године дошао јеромонах Јоаникије и да је донео кивот у цркву. Било је то 1814. године. Међутим, јеванђеље је у Шумадију однео јеромонах Пајсије из братства Довоље, а у манастир га је вратио игуман Пахомије Ђурић.<sup>86</sup>

У четвртом запису стоји забележено да је јеромонах Пахомије Ђурић донео јеванђеље у манастир Довољу из Шумадије, „из робства“, године 1824, на свету и божаствену трпезу.<sup>87</sup>

Четири записа у манастиру Свете Тројице код Пљеваља доносе интересантне податке о бурним догађајима из 1858. и 1859. године. У првом од њих се каже да је 18. јула 1858. године ударила војска Васојевића и Морачка и Црногорска на Колашин и попалили су 300 кућа и побили и погорели 1000 људи.<sup>88</sup> Реч је о познатом нападу на утврђени Колашин, који су извели здружени Васојевићи, Морачани, Ровчани, Братоножићи, нешто Куча, Дробњаци и Шаранци, када је овај турски град разорен а његово становништво у великом броју страдало.<sup>89</sup>

У следећем запису који се односи на исту годину може се прочитати да је месеца четвртог и петог било време киша и била је војна са Црногорцима и погинуо је царски хаскер „на Грахово 15 хиљада“.<sup>90</sup> У питању је чувена битка на Граховцу, у рејону Грахова, која се одиграла 1/12. маја 1858. године, а у којој су Црногорци поразили турске одреде.<sup>91</sup> И, наравно, хаскер или аскер је турцизам и означава војску, односно војника.

У трећем запису се такође говори о поменутих догађајима, а остало је записано да је „био бој с Турцима и Херцеговином и с Босном и с царским хаскером 1858. године и погибе турске војске и царскога хаскера петнаест хиљада; и то побише Црногорци; и Црногораца је погинуло шест стотина, више рањеника триста, и узели су осам топова“, а у завршној реченици се каже: „При Данилу књазу Петровићу“.<sup>92</sup>

---

85 Исто, 369, бр. 4032.

86 Исто, 369, бр. 4033.

87 Исто, 369, бр. 4034.

88 Исто, 396, бр. 4153.

89 М. Дашић, *Васојевићи од помена до 1860. године*, Београд 1986, 520 сл. (у даљем тексту: Дашић, *Васојевићи*).

90 *Зайиси*, II, 396, бр. 4154.

91 Дашић, *Васојевићи*, 510–514.

92 *Зайиси*, II, 397, бр. 4155.

У четвртном, који је веома сличан првом, наводи се да су у јулу 1858. године ударили Васојевићи и Црногорци на Колашин, и сасвим су га поपालили и узели пуно плена.<sup>93</sup>

Нарочито је драматичан запис у руској штампаној књизи у манастиру Света Тројица код Пљеваља који говори о великом пожару 22. априла 1859. године. Том приликом је нанета огромна штета, страдале су све келије око цркве и све што је било грађе од манастира, а остао је само *ар* (стаја) подигнут претходне 1858. године. Штавише, било је и људских жртава: у пламену је изгорео калуђер именом Антим, родом од Сарајева, који се звао Илић и који је био болестан, па није могао да се избави. Изгорео је и један коњ и друго све што је било грађе. У наставку састављач записа доноси и имена тадашњих калуђера у Светој Тројици: Висарион Бијелић родом из села Матаруга, Спиридон Црногорац, Пахомије Довољац родом из Скадра, поп Вуле Госпић из Таслице, то јест из Пљеваља, Никодим, монах родом из Крајине. Епитропи су били Јевто Шећер, Ристо Лончар, Тривун Лаковић из Гласнице и Милован Терзић из Милеваћи, а ашчија Милован Бајић. Посебну занимљивост чине подаци о страдању манастирске живине (две гуске, тридесет кокошију и један петао) и животних намирница (сто товара жита, петнаест товара брашна и десет товара граха). „И све је то за два сата сагорело, као да никад није ни постојало“ — потиштено и са једном врстом филозофске помирености закључује састављач записа.<sup>94</sup>

Опет у годинама које следе нови запис у којем се вели да 1862. године удари Омер паша мушир на Црну Гору, на књаза Данила.<sup>95</sup> Наравно, реч је о Омер-паши Латасу и црногорско-турском рату 1862. године,<sup>96</sup> а термин *мушир* је еквивалент речи *маршал*. Непознатом састављачу се поткрала прилично крупна грешка јер наводи кнеза Данила (1851–1860) који је убијен у августу 1860. године. У време поменутих догађаја кнез је био Никола I Петровић (1860–1910).

У следећем запису који носи исту 1864. годину се говори о градитељском подухвату који је предузео Махмут-паша Маџар тако што је градио град у Горњем Колашину, и ћуприју на Тари на Подбисћу, а тада су прошли многи мајстори из Травника, и из Сарајева и из Херцеговине од Пљеваља и Пријепоља аргати и Мостара, од Бијелог Поља и Сјенице и из Косова од Приштине.<sup>97</sup>

Осим поменутих података, од којих је знатно мањи део окренут општој историји и ширем повесном контексту — при чему се и ту се више ради

93 Исто, 397, бр. 4156.

94 Исто, 397, бр. 4157.

95 Исто, 398, бр. 4160.

96 М. Дашић, *Васојевићи у устанцима 1860–1878. године*, Подгорица 1992, 101 сл.

97 *Зашци*, II, 398, бр. 4162.



о одјецима великих ратова и догађаја међу монасима Свете Тројице него о самим ратовима — а неупоредиво више локалној историји, поготово историји самог манастира, у овим тројичким записима се могу пронаћи и такви који могу бити драгоцени не само за историју и историју језика него и за неке природне науке. Даћемо неколико примера.

Под 1631. годином сачуван је запис у рукопису манастира Свете Тројице бр. 16 у којем се каже да „године 7140 (= 1631) паде прах са небеса на земљу месеца децембра дана 7. Овај прах беше као пепео црн.“<sup>98</sup> И ништа више. Наравно, непознати састављач, свакако један од калуђера, није нашао за сходно или, вероватније, није умео да објасни необичну појаву и шта се то заправо десило. У старим српским записима под истом годином и датумом имамо још две сличне белешке. Једна је у рукопису Софијске библиотеке — посредни је такође српски текст — али се не може одредити одакле.<sup>99</sup> Други, пак, запис је на такозваном Божидаревом Молитвенику који, сва је прилика, потиче из тиквешког манастира Светог Ђорђа — Полошко, смештеног у долини Црне реке, на домак Кавадараца, у данашњој Македонији.<sup>100</sup> И у њима се, без било каквог објашњења, помиње црни прах који је пао са неба.

О чему се, заправо, ради? У Италији је дан пре тога дошло до страшне ерупције вулкана Везув. Из тамошњих историјских извора се тачно зна да се у уторак 16. децембра, између шест и седам сати ујутру, после једног од неколико земљотреса од којих је тло подрхтавало почев од 10. децембра, отворила прва пукотина на вулкану. Одатле је силовито сукнула у небо огромна количина гасова са пепелом, у облику перјанице, до висине од двадесет километара. Еруптивни гасови су убрзо образовали циновски облак из којег је од осам до десет сати у Напуљу пљуштала киша са вулканским пепелом, а до четири сата поподне, истог дана, киша пепела доспела је на исток до Лечеа у Апулији, близу обале Јадранског мора. Извори говоре о потпуној пометњи и расулу у италијанским градовима близу Везува: чинило се као да је наступила пропаст света јер је у Напуљу усред дана, због дима и пепела који су прекрили сунце, било толико мрачно да су се палиле бакље, а ваздух је толико био засићен пепелом веома непријатног мириса да се је два дисало. Море се најпре повукло три до шест метара, тако да су укотвљени бродови остали на сувом, а онда су били изложени таласима висине два до пет метара.<sup>101</sup>

Ако се зна да је у Дубровник облак с пепелом стигао у десет часова увече, а у Котор отприлике сат касније — што значи да се облак кретао бр-

98 Исто, I, 321, бр. 1227.

99 Исто, бр. 1229.

100 Исто, IV, бр. 6722.

101 Ј. Мргић-Радојчић, „Паде прах са небеса на земљу“ — ерупција Везува 1631. године и балканске земље, Балканика 35 (2005) 223–228 са навођењем извора и литературе (у даљем тексту: Мргић-Радојчић, „Паде прах са небеса на земљу“).

зином од око 31 километар на сат — израчунато је да је вулкански пепео пао у околину Пљеваља, пао и покрио снег у околини манастира не пре два сата изјутра, сутрадан, 17. децембра.<sup>102</sup> Разложно је претпоставити да је ово чудо било прва ствар коју су монаси братства Свете Тројице угледали у зору 7. децембра по Јулијанском, односно 17. децембра по Грегоријанском календару. Они нису могли да знају узроке овој необичној појави јер нису били у прилици да читају дела античких аутора Плинија, Диона Касија и Касиодора који би могли да им то објасне.<sup>103</sup> Узгред буди речено, писци наших записа нису умели да објасне појаву црвеног, односно крвавог снега — и о томе има белешки! — за који савремена метеорологија налази објашњење у ветровима из Африке који собом носе пустињски песак или поленов прах. Необичан податак похрањен је и у једном запису где се вели да године 7148 (= 1640), месеца фебруара, 17. дана, наиђе крвав снег.<sup>104</sup>

Иначе, поменута 1631. година, када „паде црни прах са небеса“ била је једна од тешких за манастир Свету Тројицу. Тако је у другом запису под истом 1631. годином остало забележено да је у то време Херцеговином владао проклети Пири-бег Сомборац и узео је од Милешеве 40.000, а од монашког братства Свете Тројице 4.000, а и други манастири су много пострадали.<sup>105</sup> Према се у запису не помиње врста новца истраживачи са разлогом сматрају да је реч о аспрама (односно акчама). Ако се зна да је 1630. године 200 акчи, а 1632–1634. 220 акчи вредело један златник,<sup>106</sup> намах постаје јасно да је реч о знатној суми новца. Тако је у случају Милешеве глоба била између 181 и 200 златника, а у случају Свете Тројице између 18 и 20 златника.

Међу необична збивања може се уврстити и појава да нека река привремено пресушује. У записима манастира Свете Тројице код Пљеваља под годином 1771. наводи се „да се зна када стаде врело реке Брезнице за 8 сахата.“<sup>107</sup> Иста река је показала своју ћуд и неколико деценија касније тако да у другом запису истог манастира читамо: „Близу места Пљеваља стаде врело Брезнице два дана, 1822. месеца јуна тај случај би.“<sup>108</sup> И ово су драгоцене подаци за истраживаче појединих природних наука.

Постоје још неки записи који могу бити драгоцени за проучавање „историјске климатологије“. У једном од њих се каже да је године 1862. била велика студен 31. јула и 1. августа и 2. августа „иде снег по брдима.“<sup>109</sup>

---

102 Мргић-Радојчић, „Паде прах са небеса на земљу“, 231–232.

103 Исто, 233–238.

104 *Записи*, I, 342 бр. 1335.

105 Исто, 321, бр. 1228.

106 Мргић-Радојчић, „Паде прах са небеса на земљу“, 230.

107 *Записи*, II, 238, бр. 3366.

108 Исто, 366, бр. 4023.

109 Исто, 398, бр. 4161.

Када се говори о записима који су забележени у манастиру на домак Пљеваља, ваља нагласити да су их њихови састављачи најчешће временски одређивали годином од стварања света, каткад годином Христове ере, а не мали број је датован и на један и на други начин. Уз то, очигледно је да читав низ елемената који припадају инструментарију хронологије — сунчани круг, индикт, луна, епакте — није био непознат састављачима записа монашке обитељи Свете Тројице.<sup>110</sup> Уосталом, чврста и углавном поуздана хронологија и јесу једно од најважнијих обележја ове врсте историјских извора.

И, на крају, уместо класичног закључка, поставићемо једно питање: Како би изгледала историја манастира Свете Тројице и његове ближе околнине, али и како би изгледала општа историја Балканског полуострва у периоду од XVI до друге половине XIX столећа, заснована само на записима тројичког манастира? Наравно, она би била сасвим непотпуна, фрагментарна и оскудна. Додајмо одмах да по природи ствари записи нису ни састављани због мотива ради којих се састављају историје или хронике. Међутим, барем у погледу историје самог манастира Свете Тројице имали бисмо некакве обресе појединих збивања. Записи у Светој Тројици добијају на значају тек уклапањем у податке осталих сачуваних извора — различитог порекла и жанра — за речени период и географски простор.

---

110 *Записи*, I, 325–326, бр. 1249; 347, бр. 1361; 355, бр. 1404.

**Radivoj Radić**

**HISTORIC VALUE OF THE INSCRIPTIONS  
IN THE MONASTERY OF THE HOLY TRINITY NEAR PLJEVLJA**

In the rich treasury of the Monastery of the Holy Trinity near Pljevlja, their books and manuscripts, there was preserved a large number of inscriptions which talk about the Monastery itself and its activities since the second quarter of the 16<sup>th</sup> century through the second half of the 19<sup>th</sup> century. Naturally, this period of over three centuries was not evenly covered in the before-mentioned notes, but rather, they were grouped around some particular events and certain periods important for the Monastery's history. In any case, a large number of inscriptions were preserved on the books now kept in the Monastery, but also scattered across various libraries and other places. If the formatted patterns and the common monastic phraseology, characteristic to this literary form, are set aside, there remains an abundance of valuable historical data which place the inscriptions in the group of very significant sources for the period of Turkish rule.

The historic contents and thus the historic value of the inscriptions preserved at the Monastery of the Holy Trinity could be divided in at least three basic groups. The first consists of the news relating to the living of the monastic brotherhood; the second, more general, consists of the data which provides the circumstantial and mostly basic information about certain significant historic events — whether they were the events that had impact on the world history or the ones relating more to the Monastery's wider community — in this case viewed by the eyes of the contemporary monks, the authors of the inscriptions; and finally, the third group consists of not so many news which spoke about the privacy of the authors, about some details from their personal lives.

The inscriptions created in the Monastery of the Holy Trinity could serve as some sort of “tapping into the public opinion pulse” in one part of the Christian Orthodox community fitted into the gigantic mechanism of the Ottoman Empire, since the authors of the inscriptions often gave vent to their feelings and wrote about what was on their minds, which in most cases were the complaints and animosity towards the Turks who had conquered them.